

MINTAQADA IQTISODIY O‘SISHNI SOLIQLAR VOSITASIDA RAG‘BATLANTIRISH

O‘qituvchi: **Y.Eshniyazova**

Urganch davlat universiteti

***Annotatsiya.** Maqolada mintaqada iqtisodiy o‘shni soliqlar vositasida rag‘batlantirish omillari tahlil qilingan. Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishni soliqlar vositasida rag‘batlantirishning ustivor yo‘nalishlari aniqlangan.*

***Kalit so‘zlar:** mintaqa, iqtisodiy o‘sh, innovatsiya, soliq tizimi, innovatsion rivojlanish, soliq yuki, soliq samaradorligi, innovatsion infratuzilma.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются факторы экономического роста региона на основе стимулирования посредством налогов. Разработаны приоритетные направления стимулирования посредством налогов при формировании инновационной экономики региона.*

***Ключевые слова:** регион, экономический рост, инновация, налоговая система, налоговая нагрузка, налоговая эффективность, инновационная инфраструктура.*

***Annotation.** The article examines the factors of economic growth of the region on the basis of tax incentives. Priority areas have been developed: tax incentives, the formation of an innovative economy in the region.*

***Keywords:** region, economic growth, innovation, tax system, tax burden, tax efficiency, innovation infrastructure.*

Jahon tajribasi ko‘rsatishicha, hozirgi kunda innovatsiyalar nafaqat alohida tashkilotlarning rivojlanishida, balki milliy iqtisodiyotning raqobabardoshligini ta‘minlash, aholining hayot sifatini yaxshilash va uning farovonligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

“Har yili yuqori texnologiyali mahsulotlar eksportidan Amerika Qo‘shma Shtatlari 740,0 mlrd., Germaniya 530,0 mlrd., Yaponiya 410,0 mlrd. AQSh dollari miqdorida daromad oladi. Bugungi kunda yuqori texnologiyali mahsulotlarning jahon

bozorida hajmi 2,0 trln. 300 mlrd. AQSh dollaridan ziyod. Ushbu miqdorning 39 foizi AQSh, 35 foizi Yaponiya, 17 foizi Germaniya va 9 foizi boshqa mamlakatlar mahsulotlaridir.”[1]

Muvaffaqiyatli innovatsion rivojlanishning asosiy omillaridan biri xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish va qo‘llab-quvvatlashning samarali tizimi hisoblanadi. Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishda davlat o‘z qo‘lidagi barcha iqtisodiy instrumentlardan, jumladan fiskal, tarif, pul-kredit, sug‘urta va boshqa iqtisodiy mexanizmlardan foydalanadi.

Hozirda yetkchi xalqaro moliya institutlari, ilmiy tadqiqot markazlari, rivojlangan davlatlardagi nufuzli oliy ta‘lim va ilmiy muassasalri tomonidan iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirish ahamiyati va muhimligi, shuningdek ilmiy tadqiqot va innovatsion faoliyatni tartibga solishda soliq mexanizmidan samarali foydalanish va uni takomillashtirish zarurati, soliqning rag‘batlantirish va cheklash funksiyasidan uyg‘unlukda va oqilona foydalanish, ilmiy tadqiqot va tajriba konstruktorlik ishlarini (ITTKI) rag‘batlantirishda soliq mexanizmi ta‘sirchanligi va samaradorligini oshirish, shu bilan birga, mazkur faoliyat turlariga investitsiyalarni faol jalb qilishda, innovatsion faollikni oshirishda va innovatsion jarayonlarni jadalashtirishda soliqlarning rolini kuchaytirish yuzasidan keng qamrovli ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda tadbirkorlik subyektlari uchun qulay soliq muhitini yaratish borasida izchil islohotlar amalga oshirilmoqda.

Iqtisodiy o‘shishning yangi turini shakllantirish va barqaror innovatsion rivojlanishga o‘tish vazifasini amalga oshirishda xo‘jalik yurituvchu subyektlarning innovatsion faoliyatini rag‘batlantirishga qaratilgan qator chora-tadbirlar majmui amalga oshirildi, bunda soliq sohasidagi chora-tadbirlarga muhim o‘rin berilgani holda innovatsiyalarni rag‘batlantirishga qaratilga soliq qonunchiligiga ko‘plab o‘zgartirishlar kiritildi. Biroq, soliq qonunchiligidagi o‘zgarishlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, qabul qilingan o‘zgarishlarda rag‘batlantirish kerak bo‘lgan soliq to‘lovchilar toifasini aniqlashga hamda ularning har bir toifasi uchun foydalaniladigan

samarali soliq mexanizmlari tarkibiga yagona metodologik yondashuv mavjud emasligini ko'rsatdi. Bu esa, iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishda xo'jalik yurituvchi subektlarni innovatsion faoliyat bilan faol shug'ullanishlarini soliqlar vositasida rag'batlantirishning kompleks tizimini va amaldagi soliq mexanizmlaridan samarali foydalanishga yagona metodologik yondashuvni ishlab chiqish zaruratini taqazo etadi.

Ma'lumki, zamonaviy iqtisodiyot rivojini innovatsiyalar va investitsiyalarsiz ta'minlab bo'lmaydi. Shu sababli, tadbirkorlik subyektlarini ilmiy tadqiqot va innovatsion faoliyat bilan shug'ullanish, mazkur faoliyatlarga investitsiyalarni faol jalb qilish, innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarishga rag'batlantirish har qanday zamonaviy davlatning iqtisodiyotini tartibga solishdagi asosiy vazifasi bo'lib hisoblanadi. Shu jumladan, O'zbekiston iqtisodiyotini jadal rivojlantirish, investitsiyalar oqimini kuchaytirish, fan-texnika yutuqlarini iqtisodiyot tarmoqlariga, ijtimoiy va boshqa sohalarga keng qo'llagan holda zamonaviy innovatsion texnologiyalarni tezkor joriy etish bugungi kunda va yaqin kelajakda davlat hal qilishi lozim bo'lgan juda muhim, dolzarb masaladir. Soliq mexanizmi iqtisodiyotni tartibga solishda, shu jumladan innovatsion rivojlanishni qo'llab quvvatlash va rag'batlantirishda davlat qo'lidagi eng samarali ta'sir ko'rsatish vositasi hisoblanadi. [2]

Soliq mexanizmidan foydalanish asosida innovatsion rivojlanishni ta'minlash odatda soliq imtiyozlari va yengilliklarining innovatsion korxonalar faoliyatiga rag'batlantiruvchi ta'siriga asoslanadi. Ayni paytda soliqlar iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish vositasi sifatida foydalanilishi soliqlarning tartibga solish, shu jumladan rag'batlantirish, cheklash va qoplab berish funksiyalaridan foydalanishga asoslangan. Tartibga solish funksiyasining ta'siri soliq to'lovchilarning turli obyektlari va toifalarini notekis soliqqa tortilishi bilan asoslanadi. Soliq yukining notekisligi, o'z navbatida, kerakli samarani yaratadi. Bunda, ustuvor yo'nalishda soliq yukini yumshatish orqali davlat ushbu yo'nalishda iqtisodiy rivojlanish uchun yanada qulay

sharoitlar yaratadi, boshqa yo‘nalishda soliq yukining oshishi rivojlanish uchun qo‘shimcha to‘siqlarni keltirib chiqaradi.

Ta’kidlash joizki, iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishda nafaqat rag‘batlantirish (pasaytirilgan soliq stavkalari, soliq ta’tillari, soliq chegirmalari va boshqa imtiyozlar) xususiyatiga ega choralarni qo‘llash, balki innovatsion faollikni oshirish bo‘yicha choralarni ko‘rmayotgan subyektlarga nisbatan cheklash (soliq stavkalarini oshirish, qo‘shimcha soliqlarni joriy etish, imtiyozlardan foydalanishga cheklovlar) hamda qoplab berish (nol stavkasini qo‘llash) xususiyatiga ega mexanizmlarni qo‘llash maqsadga muvofiq. [3]

Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishni soliqlar vositasida rag‘batlantirishning samaradorligi avvalo rag‘batlantirish ta’siri yo‘naltirilishi kerak bo‘lgan soliq to‘lovchilar doirasini aniq belgilash va tegishli soliq mexanizmlari majmuiga bog‘liq. Innovatsion iqtisodiyot va uning ishtirokchilari bilan bog‘liq yagona terminologiyaning mavjud emasligi iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishni soliqlar vositasida rag‘batlantirish samaradorligini sezilarli darajada pasaytiradi.

O‘zbekistonda ilmiy tadqiqot va innovatsion faoliyatni soliq mexanizmi orqali tartibga solish, shu jumladan rag‘batlantirish amaliyotini tahlil qilish natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, rag‘batlantirish obyektlari aniq bo‘lmasdan, erishilishi lozim bo‘lgan ko‘rsatkichlar belgilanmasdan, muayyan va nomuayyan muddatga asosan QQS, foyda solig‘i va aylanmadan soliq kabi soliq turlaridan to‘liq ozod qilish shaklidagi soliq imtiyozlari qo‘llanib kelingan. Zero, hozirgi kunda xalqaro tajribada ushbu faoliyat turlarini samarali rag‘batlantirish instrumentlari sifatida asosan soliq kreditlari, soliq chegirmalari, soliq ta’tillari, pasaytirilgan va tabaqalashtirilgan soliq stavkalari qo‘llanilmoqda.[4]

Bundan tashqari, soliq mexanizmi vositasida innovatsion infratuzilmani yaxshilashga investitsiyalarni jalb qilish holati tahlili shuni ko‘rsatdiki, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlashga, yangi texnologik jihoz xarid qilishga yo‘naltiriladigan mablag‘lar summasiga, tegishli soliq davrida hisoblangan amortizatsiyani chegirib tashlagan holda, biroq soliq solinadigan foydaning 30 foizidan

ko'p bo'lmagan miqdorda korxonalarining soliq solinadigan foydasini kamaytirish mexanizmi innovatsion mahsulot yoki texnologiya iste'molchilarining investitsion faolligiga ta'sir etish darajasi pastligi kuzatilgan. Shuning uchun mazkur mexanizm o'rniga investitsion soliq chegirmani joriy qilish taklifi ilgari surilgan.

Soliqlar orqali rag'batlantirish samaradorligi hamda iqtisodiy o'sishga ta'siri masalasi davlat va alohida tashkilotlarga muammoligicha qolmoqda. Shu sababli, innovatsion rivojlanishni rag'batlantirishga yo'naltirilgan soliq instrumentlari samaradorligi, shuningdek, ularning xo'jalik yurituvchi subyektlar soliq yukiga ta'siri darajasini baholash, rag'batlarni daromadlar darajasiga ta'sir etishini aniqlashga imkon beruvchi baholash me'zonlari tizimini rivojlantirish masalalarini ko'rib chiqish lozim.

Soliqlar vositasida rag'batlantirish ko'lamining o'sishi, ularning samaradorligi muammosiga e'tiborni qaratishni talab etadi. Zero, rag'batlantirish dastaklari natijalarini baholash va monitoring qilish mexanizmining mavjud emasligi ular samaradorligini to'xtatuvchi omillardan biri hisoblanadi. Bu muammo hal qilinishi uchun yetarli darajada murakkab hisoblanadi. Murakkabligi shundaki, birinchidan, aksariyat hollarda zaruriy statistik ma'lumotlar aniq va yetarli emasligi bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchidan, turli iqtisodiy sharoitlarda korxonalar holatining o'ziga xosligi bilan bog'liqdir. Shunga qaramasdan, iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishda soliq mexanizmlari samaradorligini baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

Soliq mexanizmidan samarali foydalanish orqali iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirish maqsadida innovatsion faoliyatni voqealar zanjiri sifatida ham ifodalash mumkin.

Xususan, yangi bilimlar (g'oyalar) paydo bo'lishi – g'oyaning intellektual mahsulotga (innovatsiyalarga) aylanishi – innovatsiyalarning ishlab chiqarishga joriy etilishi – innovatsiyalarning tijoratlashtiruvchi (innovatsion mahsulotni tijoriy jihatidan muvaffaqiyatli ishlab chiqarish) – innovatsion mahsulotning iste'moli.

Ushbu zanjirning quyidagi uch asosiy yo'nalishini soliqlar orqali rag'batlantirish mumkin: innovatsiyalarni ishlab chiqarish; innovatsiyalarni ishlab chiqarishga joriy qilish; innovatsion mahsulot iste'moli.

Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishni soliqlar vositasida rag‘batlantirishning belgilangan yo‘nalishlari faoliyatini rag‘batlantirish talab etiladigan subyektlar doirasini aniqlashga imkon beradi:

- Innovatsiyalarni yaratuvchi korxonalar. Hozirgi kunda iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishni rag‘batlantiradigan soliq vositalarining aksariyati ushbu toifadagi korxonalar faoliyatiga qaratilgan. Biroq, iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishni soliqlar orqali rag‘batlantirishning natijadorligi rag‘batlantiruvchi ta‘sirini boshqa toifadagi subyektlarga ham teng taqsimlashga bog‘liq. Aks holda iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirish uchun muhim bo‘lgan “innovatsiyalarni ishlab chiqarish - joriy qilish – tijoratlashtirish - iste‘mol” zanjiri uziladi.

- Innovatsiyalarni ishlab chiqarishga joriy qiluvchi korxonalar. Fikrimizcha, ushbu toifadagi subyektlar ko‘proq rag‘batlantirishga muhtoj. Chunki, ishlab chiqarishga innovatsiyalarni joriy etish iqtisodiyotni innovatsion rivojlanishini ta‘minlashning asosiy shartidir. Bundan tashqari, innovatsiyalar ishlab chiqarishni alohida rag‘batlantirish innovatsiyalarni eksport qilish imkoniyatiga olib keladi.

- Innovatsion mahsulot iste‘molchilari bo‘lgan korxonalar. Ushbu korxonalar ham innovatsion mahsulotlarga bo‘lgan talabni oshirish maqsadida soliqlar vositasida rag‘batlantirishga muhtoj. Shuningdek, innovatsion mahsulotlarni iste‘mol qilishni alohida rag‘batlantirish innovatsion mahsulotlarni import qilish imkoniyatiga olib keladi.

- Innovatsion infratuzilma korxonalari. Ushbu toifaning soliqlar vositasida rag‘batlantirish talab etiladigan subyektlar tarkibiga kiritilishi innovatsion infratuzilma korxonalarining faoliyati innovatsion faoliyatning barcha bosqichlari bilan bog‘liq bo‘lib, innovatsion iqtisodiyotni normal ishlashi uchun muhimdir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Data.worldbank.org/indicator/is.air.good.mt.k1.
2. Рузметов Б. Региональная экономика. Тошкент, «Фан» 2002.
3. Эшниязова Ю. “Стимулирующая роль налогового механизма в формировании инновационной экономики региона” Журнал “Экономика и предпринимательство” №10 (147) 2022г. Стр.314-317
4. O‘zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi. (Yangi tahriri) (O‘zR 30.12.2019 y. O‘RQ-599-son Qonuni bilan tasdiqlangan)